

७.१ प्रस्तावना

७.१.१ अर्थ

७.१.२ व्याख्या

७.२ व्यावसायिक पर्यावरणाचे महत्त्व

७.३ व्यावसायिक पर्यावरणाचे पैलू / घटक

७.४ नवीन आर्थिक धोरण आणि व्यवसाय

७.५ नवीन आर्थिक धोरणाचे उद्द्योग व व्यवसायावरील परिणाम

● सारांश

● स्वाधाय

राही : काका खूप आनंदी दिसत आहात, काय गुपित आहे?

दुकानदार : होय, बरोबर आहे राही, तुला माहीतच आहे की यावर्षी दिवाळी आणि रमजान एकाच आठवड्यात आल्याने व्यवसाय खूप छान चालू आहे.

राही : हो ना, हा खूपच छान योगायोग आहे. काका माझ्यासाठी हा टी शर्ट द्या ना.

दुकानदार : हा घे (राहीला टी शर्ट आणि पावती देतो.)

राही : (पावती पाहून आश्चर्यचकित होते) काका यापूर्वी मी कधीच संगणकीकृत जीएसटी करासह पावती घेतली नव्हती.

दुकानदार : तू बरोबर बोलतेस राही, पण व्यवसाय यशस्वी चालविण्यासाठी नवीन तंत्रज्ञान स्वीकारावे लागते.

राही : बरोबर आहे. काका कृपया मला एक कॅरिबॅग द्या ना.

दुकानदार : माफ कर, पण तुला माहीत आहे का ? प्लॅस्टिक कॅरी बॅग वापरावर बंदी आहे आणि हा कायदा न पाळल्यास दंड ही होऊ शकतो.

राही : मला माफ करा काका. अच्छा

दुकानदार : अच्छा.

प्रत्येक व्यवसायावर सामाजिक, तंत्रज्ञानविषयक आणि कायदेशीर पर्यावरणाचा परिणाम होतो म्हणून प्रत्येक उद्द्योगाने व्यावसायिक पर्यावरणाच्या विविध पैलूंकडे विशेष लक्ष देणे आवश्यक असते.

७.१ प्रस्तावना :

मानवाप्रमाणेच व्यवसायसुद्धा स्वतंत्र निर्वात जागेत कार्य करू शकत नाही तर कोणताही व्यवसाय चालविणे, व्यवसायाचा विस्तार करणे हे व्यवसायाच्या सभोवताली असलेल्या घटकांवर अवलंबून असते. व्यवसाय आणि व्यवसायाच्या सभोवताली असलेल्या घटकांवर म्हणजेच व्यावसायिक पर्यावरणावर व्यवसायाचे यश अवलंबून असते.

यशस्वी व्यवसाय हा फक्त पर्यावरणाच्या विविध घटकांवरून ओळखला जात नाही, तर पर्यावरणातील घटकांचा त्यांच्यावर परिणाम होतो. व्यवसायाला विविध घटकांवर सतत नियंत्रण ठेवावे लागते, त्यावरच व्यवसायाची वृद्धी व भरभराट अवलंबून असते.

व्यावसायिक पर्यावरण हे व्यवसायातील धोक्याची पूर्वसूचना देणारे आणि व्यवसायास नवीन संधी उपलब्ध करून देणारे जाळे असून प्रत्येक व्यावसायिकाने व्यावसायिक पर्यावरणातील धोके आणि संधी व त्यांचे महत्त्व ओळखून त्यांना आवश्यक प्रतिसाद दिला पाहिजे. कोणत्या वातावरणात व्यवसाय चालविला जातो यावर त्याचे यश अवलंबून असते.

७.१.१ अर्थ :

व्यावसायिक पर्यावरणात व्यवसायावर परिणाम करणाऱ्या विविध घटकांचा सामावेश होतो. उदा. व्यवसायाची शक्ती स्थाने, (प्रबलता) दुर्बलता, अंतर्गत संबंध, सरकारी धोरणे आणि नियम, अर्थव्यवस्थेचे स्वरूप, व आर्थिक स्थिती, सांस्कृतिक घटक, जनमानसाचा कल, नैसर्गिक घटक आणि जागतिक सामाजिक कल इ.चा सामावेश होतो.

सामान्यपणे व्यावसायिक पर्यावरण ही संज्ञा बाह्य पर्यावरणासाठी वापरली जाते ज्यामध्ये व्यवसायाची संधी व धोके यांचा समावेश होतो.

७.१.२ व्याख्या :

१. बेयर्ड वो. व्हिलर - “व्यवसाय पर्यावरण म्हणजे व्यवसायाबाहेरील सर्व घटक जे व्यवसाय संस्था आणि संस्थेच्या कामकाजावर परिणाम करतात.”
२. विलियन एफ. ग्ल्यूक - “व्यावसायिक पर्यावरण ही अशी प्रक्रिया आहे जी आर्थिक, शासकीय, बाजारपेठ, पुरवठादार, तंत्रज्ञान, भौगोलिक आणि समाज रचने द्वारे व्यवसायाची संधी व धोक्यांची पूर्वसूचना इ. संबंधी व्यूहरचना पार पाडते.”
३. बॅरी एम. रिचमन आणि मेलविन कोपेन यांच्या मते - “व्यावसायिक पर्यावरणात अशा व्यवसाया बाहेरील घटकांचा सामावेश होतो जे व्यवसायातील व्यक्ती आणि व्यवस्थापन यांच्या नियंत्रणा बाहेरील आहेत.”

व्यावसायिक पर्यावरण व्यवसायास धोके निर्माण करते किंवा संभाव्य बाजारपेठ आणि इतर विविध घटकांसंबंधी संधी उपलब्ध करून देते. वरील व्याख्यांवरून सारांशरूपाने असे म्हटले जाते की व्यवसायाच्या धोक्याची तीव्रता कमी करून व्यवसाय विस्तारासाठी संधी उपलब्ध करून देणारे सर्व अंतर्गत व बाह्य घटक म्हणजे व्यावसायिक पर्यावरण होय.

७.२ व्यावसायिक पर्यावरणाचे महत्त्व :

व्यवसाय आणि पर्यावरण यातील दृढ परस्पर क्रियांमुळे संसाधनांचा प्रभावीपणे वापर करून व्यवसायाचे सामर्थ्य वाढविण्यास मदत होते. व्यावसायिक पर्यावरणाचे विविध पैलू अधिक स्पष्ट आणि अचूकपणे (योग्य) समजून घेता येतात. व्यवसायास पुढील कारणांसाठी हे महत्त्वपूर्ण ठरते.

१. संधी आणि धोक्याची पूर्वसूचना समजते :

व्यवसाय आणि व्यावसायिक पर्यावरण यातील परस्पर क्रियामुळे व्यवसायाची संधी आणि धोक्याची पूर्वसूचना ओळखणे सोपे होते. ज्यामुळे व्यवसायातील आव्हानांवर यशस्वीपणे मात करण्यास मदत होते.

२. व्यवसायाचे सामर्थ्य आणि कमजोरी ओळखणे :

तंत्रज्ञान आणि जागतिक विकासासाठी व वैयक्तिक सामर्थ्य आणि कमजोरी ओळखण्यास व्यावसायिक पर्यावरण मदत करते.

३. सतत शिक्षण मिळते :

व्यावसायिक पर्यावरणाच्या विश्लेषणामुळे व्यावसायिक आव्हानांवर मात करण्यासाठी आवश्यक कृती करणे व्यवस्थापकास सोपे जाते. तसेच व्यवसाय क्षेत्रातील संभाव्य बदलांवर मात करण्यासाठी आवश्यक ज्ञान, समज आणि कौशल्य अद्ययावत करण्यासाठी व्यवस्थापकास प्रेरणा मिळते.

४. व्यवसायाची प्रतिमा निर्माण करणे :

व्यवसायाच्या दैनंदिन कार्यातून पर्यावरण विषयक संवेदनशीलता दाखवून व्यवसायाची प्रतिमा उंचावण्यास समाज मदत करतो. यात ग्राहक, शासन, कर्मचारी इ.च्या अपेक्षा पूर्ण करण्यासाठीच्या कार्याचा सामावेश होतो.

५. स्पर्धेत टिकून राहणे :

व्यावसायिक पर्यावरणाच्या अभ्यासामुळे स्पर्धकांच्या धोरणांचे अचूक विश्लेषण करून त्यानुसार व्यवसायाचे धोरण स्पष्ट करून स्पर्धेत टिकून राहण्यासाठी मदत होते.

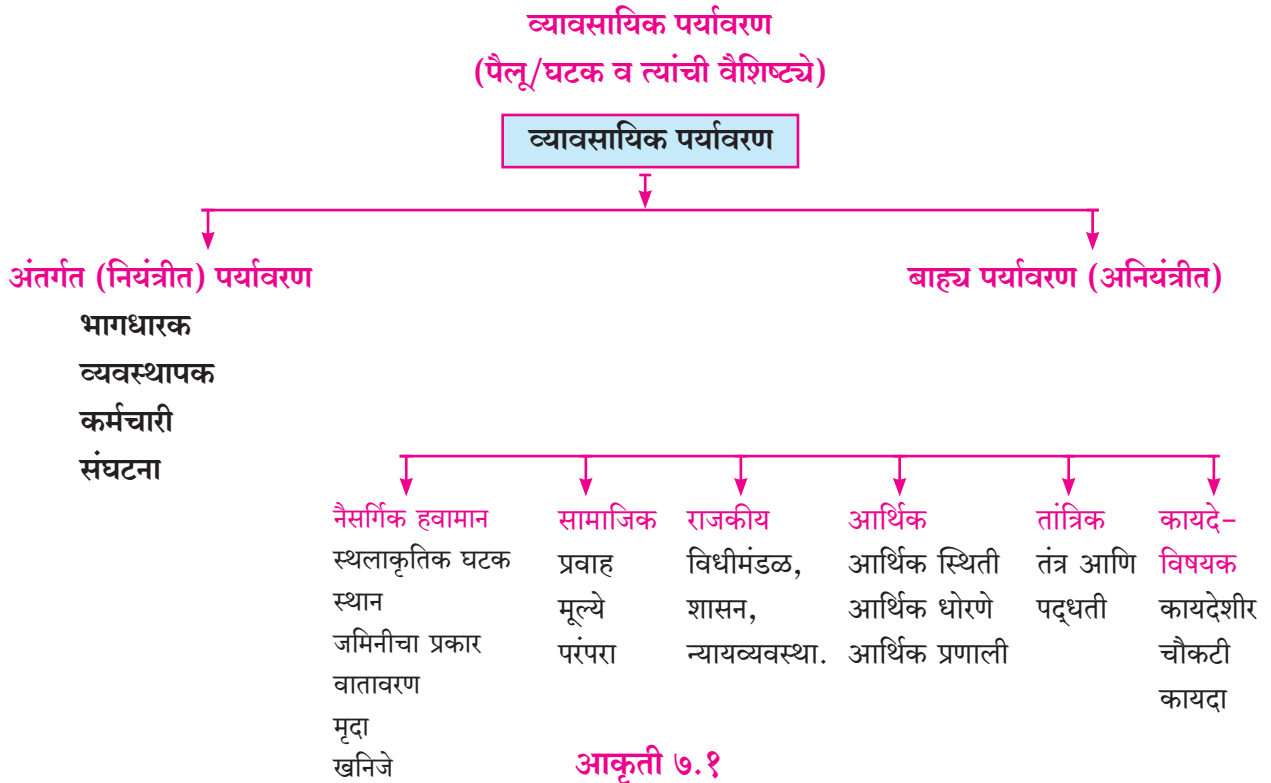
६. व्यवसाय विस्तारास दिशा :

व्यावसायिक पर्यावरणाशी सुसंगत क्रिया केल्याने व्यवसाय विस्ताराच्या नवीन सीमा (कक्षा) वाढतात. ज्यामुळे व्यवसाय वृद्धी आणि विस्ताराचे उपक्रम ओळखून व्यवसायास सक्षम बनविणे शक्य होते.

७.३ व्यावसायिक पर्यावरणाचे पैलू /घटक :

पर्यावरणाच्या घटकांचे /पैलूंचे व्यवसायाशी असलेल्या संबंधावरून व्यावसायिक पर्यावरणाचे दोन प्रकारात वर्गीकरण केले जाते. १) अंतर्गत पर्यावरण २) बाह्य पर्यावरण

अंतर्गत पर्यावरणात कर्मचारी, भौतिक साधने, संघटना आणि इतर कार्यात्मक साधने इ. चा सामावेश होतो जे व्यवसायाकडून नियंत्रित करणे शक्य असतात तर बाह्य पर्यावरणात आर्थिक, राजकीय, कायदेविषयक, सामाजिक, तंत्रज्ञान विषयक, नैसर्गिक आणि जागतिक पर्यावरण इ. चा सामावेश होतो. जे व्यवसाया बाहेरील असून ते व्यवसायाच्या नियंत्रणाबाहेरचे घटक असतात.

आकृती ७.१

सामान्यपणे व्यावसायिक पर्यावरणात बाह्य पर्यावरणातील पुढील घटकांचा समावेश होतो जसे व्यवसायाबाहेरील घटक म्हणजे आर्थिक पर्यावरण, राजकीय पर्यावरण, कायदेशीर पर्यावरण, सामाजिक पर्यावरण, तांत्रिक पर्यावरण, नैसर्गिक पर्यावरण व जागतिक पर्यावरण.

● अंतर्गत (नियंत्रीत) घटक :

भागधारक, व्यवस्थापक, कामगार संघटना आणि कर्मचारी यांनी ठरविलेल्या धोरणांना अंतर्गत पर्यावरण म्हणून ओळखले जाते जे नियंत्रीत करणे शक्य असते. यावरून अंतर्गत पर्यावरणाचे पैलू पुढीलप्रमाणे.

१. **मूल्य पद्धती** – व्यवसायाचे प्रवर्तक आणि उच्च स्तर व्यवस्थापनाची मूल्ये व्यवसाय निवडीवर परिणाम करतात, व्यवसाय यशस्वी होण्यासाठी मूल्ये व पद्धती महत्त्वपूर्ण असतात.

२. **व्यवसायाचा दृष्टीकोन, ध्येय आणि दीर्घकालीन उद्दिष्टे** – व्यवसायात विकासाच्या दिशांचा प्राधान्यक्रम, व्यवसायाचे तत्त्वज्ञान आणि व्यवसायाची धोरणे इ. व्यवसायाचा दृष्टीकोन, ध्येय आणि दीर्घकालीन उद्दिष्टांना मार्गदर्शन करते.

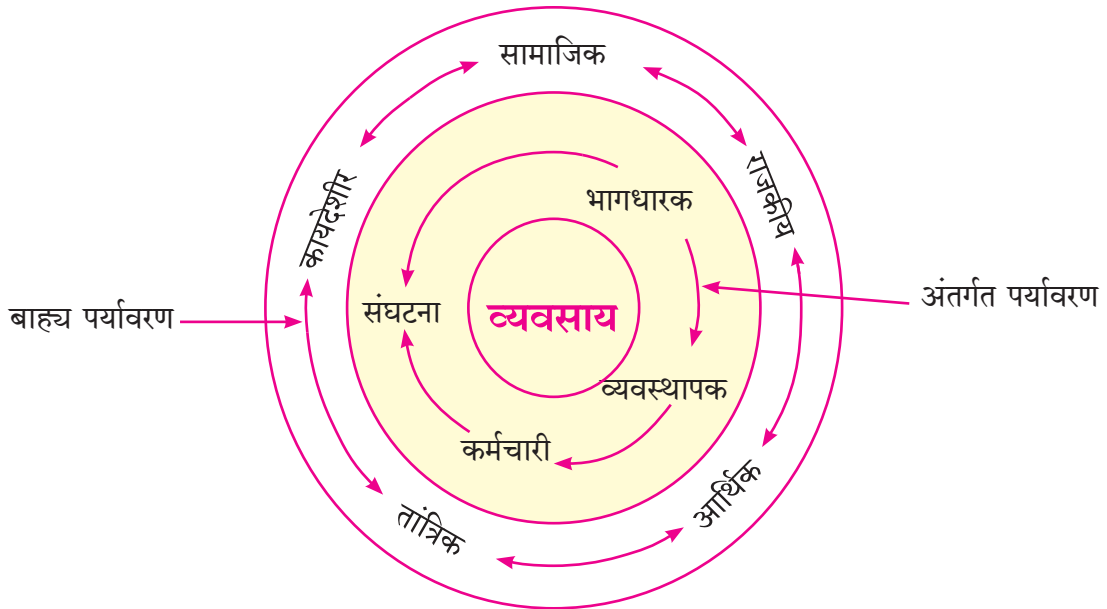
३. **व्यवस्थापन रचना आणि स्वरूप** – संचालक मंडळाची रचना, व्यवस्थापकांच्या व्यावसायिकरणावरील मर्यादा सुद्धा व्यवसायाच्या निर्णय प्रक्रियेवर परिणाम करतात.

४. **अंतर्गत सहसंबंध** – व्यवसायातील उच्च स्तर व्यवस्थापनाचा विविध स्तरावरील कर्मचाऱ्यास, भागधारक आणि संचालक मंडळास पाठिंबा इ. व्यवसायाच्या निर्णय प्रक्रिया व अंमलबजावणीवर परिणाम करतात. संचालक मंडळाचे सदस्य आणि कार्यकारी अधिकारी यांच्यातील संबंध सुद्धा एक महत्त्वपूर्ण घटक आहे.

५. **मनुष्यबळ** – व्यवसायातील मनुष्यबळाचे कौशल्य, गुणवत्ता, नैतिकता, वचनबद्धता आणि दृष्टिकोन या गोष्टी व्यवसायाची शक्तीस्थाने आणि कमकुवतपणावर परिणाम करतात.

६. इतर घटक –

- भौतिक संपत्ती आणि सुविधा** – उत्पादन क्षमता, तंत्रज्ञान आणि कार्यक्षम वितरण व्यवस्था इ. व्यवसायाच्या स्पर्धा क्षमतेवर परिणाम करतात.
- विपणनाची साधने** – उत्तम विपणन यंत्रणा आणि वितरण साखळी इ.चा सुद्धा व्यवसायावर प्रत्यक्ष परिणाम होतो.
- वित्तीय घटक** – वित्तीय धोरणे, वित्तीय रचना आणि वित्तीय स्थिती इ.चा व्यवसायाची कार्यक्षमता, व्यूहरचना आणि निर्णय इ.वर परिणाम होतो.

आकृती क्र.७.२

● बाह्य (अनियंत्रित) घटक :

७.३.१ नैसर्गिक पर्यावरण (Natural Environment) :

व्यवसायावर परिणाम करणाऱ्या भौगोलिक आणि पर्यावरणीय घटकांचा समुह म्हणजे नैसर्गिक पर्यावरण होय. नैसर्गिक पर्यावरणात नैसर्गिक संसाधने, हवामान, हवामानविषयक परिस्थिती, प्रादेशिक रचना आणि स्थान इ. चा समावेश होतो. जागतिक स्तरावर नैसर्गिक पर्यावरणाचा व्यवसायाच्या कार्यावर व्यापक परिणाम होतो.

उदा. हवामान, खनिजे, मृदा, भूप्रदेश, नदी आणि समुद्र इ. जे व्यवसायाच्या कामकाजावर महत्त्वपूर्ण परिणाम करतात.

उत्पादन ही व्यवसायातील अतिशय महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया असून जी कच्चा माल, कुशल कामगार पाणी आणि इंधन इ. साठी नैसर्गिक पर्यावरणावर अवलंबून असते. तसेच दोन राष्ट्रांतील व्यापार आणि वाणिज्य सुद्धा भौगोलिक घटकांवर अवलंबून असतो.

नैसर्गिक घटकांमुळेच विशिष्ट भू-भाग विशिष्ट मालाच्या उत्पादनासाठी योग्य ठरतो. जसे कोळसा आणि धातू खाणकाम, इंधन उद्योग आणि महत्त्वपूर्ण कृषी उद्योग इ. सुद्धा निसर्गावरच अवलंबून असतात.

सद्य स्थितीत पर्यावरणाचे प्रदूषण आणि पर्यावरणातील असमतोल हा अतिशय गंभीर चिंतेचा विषय असल्याने शासनाचे धोरणच पर्यावरणीय शुद्धतेचे जतन करणे, पर्यावरणीय समतोल राखणे आणि नैसर्गिक साधन-संपत्तीचे जतन करणे यासारख्या उद्देशाने आखले जाते. परिणामी व्यवसायाच्या समस्या आणि जबाबदाऱ्या वाढल्या आहेत.

● नैसर्गिक पर्यावरण :

तुमच्या परिसरात मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध असलेल्या कच्च्या मालाच्या साठ्याचा शोध घ्या. कोणते उद्योग आणि व्यवसायाची उभारणी त्या आधारावर झाली आहे?

७.३.२ सामाजिक पर्यावरण : (Social Environment)

कोणत्याही व्यवसायाच्या यशस्वी कामकाजासाठी सामाजिक दृष्टीकोन महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. म्हणून आधुनिक व्यवसायास सर्वसामान्यपणे 'स्वतंत्र सामाजिक प्रणाली' आणि समाज प्रतिनिधीत्व करीत असलेल्या सामाजिक प्रणालीचा अविभाज्य घटक म्हणून ओळखले जाते. परिणामी समाज आणि व्यवसाय यांत परस्पर संबंध असतात. म्हणून व्यवसायाने सामाजिक पर्यावरणाशी जुळवून घेत व्यवसाय चालविला पाहिजे.

समाज रचना सुद्धा व्यवसायावर परिणाम करणारा महत्त्वपूर्ण घटक असून ज्यात सामाजिक भूमिका आणि व्यवसाय संस्था तसेच सामाजिक संस्थांचा विकास इ. चा समावेश होतो. समाजरचना ही जनतेचा व्यवसाय, शिक्षण, उत्पन्नाची स्थिती, सामाजिक स्थिती (स्थान), राहणीमानासंबंधीचा दृष्टीकोन, काम आणि सामाजिक संबंध तसेच जनतेचा व्यवसायाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन इ. घटकांवर अवलंबून असते.

सामाजिक सदस्य परस्परांशी आणि समाजाबाहेरील व्यक्तींशी कशा प्रकारे वर्तन व संवाद करतात, यावरून प्रत्येक समाजाची संस्कृती विकसित होत असते. म्हणून संस्कृती हा सामाजिक पर्यावरणातील उल्लेखनीय घटक मानला जातो. ज्यात परंपरा, मूल्ये, नितीमत्ता, श्रद्धा, सामाजिक प्रवाह, दारिद्र्य, साक्षरता, सरासरी आयुमान आणि इतर अपेक्षित वर्तनाचा समावेश होतो.

१. **सामाजिक पैलू** – साक्षरतेचे प्रमाण, शैक्षणिक प्रणाली, सांस्कृतिक वारसा, उदरनिर्वाहाच्या साधनांचा दर्जा आणि श्रमाची गतीशीलता इ. सामाजिक पैलूचे महत्त्वपूर्ण घटक मानले जातात.

२. **सामाजिक प्रवाह** – भारतीय समाजात सामाजिक प्रवाह हे अतिशय जलद गतीने बदलत आहेत. शहरी व निमशहरी नागरिक आरोग्याच्या बाबतीत अधिक जागृत होत असल्याने ते मोठ्या संख्येने व्यायामशाळेत जात असून सकस आहाराकडे अधिक लक्ष देत आहेत. परिणामी व्यायाम शाळा आणि सकस आहार विषयक व्यवसाय शहरी आणि निमशहरी भागात मोठ्या प्रमाणात स्थापन केले जात आहेत.

३. **सामाजिक मूल्ये** – सामाजिक मूल्ये हे सामाजिक रूढीपरंपरा, नैतिकता, श्रद्धा इ. वर अवलंबून असतात. सामाजिक मूल्ये व्यवसायास ग्राहकांच्या गरजेनुसार मागणी पूर्ण करण्यास मदत करतात. उदा. सामाजिक रूढीपरंपरांमुळे ग्रामीण भागात घरगुती अंदाजपत्रक पद्धती स्वीकारणे शक्य असते.

४. **परंपरा** – दिवाळी, ईद, ख्रिसमस आणि इतर सण उत्सव साजरा करण्याची परंपरा सुद्धा व्यवसायावर परिणाम करते.

कृती

● **सामाजिक पर्यावरण :**

आई-वडील आणि इतर नातेवाईक यांच्याशी गेल्या पाच वर्षात झालेल्या उपभोग सवयीतील बदल आणि त्यांचा व्यवसायावरील झालेला परिणाम यासंबंधी चर्चा करा.

७.३.३. राजकीय पर्यावरण : (Political Environment)

सर्वच व्यवसायावर शासन आणि शासकीय धोरणांचा परिणाम होतो. राष्ट्रीय विकासासाठी व्यवसायाचे स्वरूप आणि हाती घ्यावयाचे कार्यक्रम आणि प्रकल्प सुद्धा राजकीय पर्यावरणच निश्चित करते. राजकीय पर्यावरणात राष्ट्रातील स्थैर्य आणि शांतता, निवडून आलेल्या लोकप्रतिनिधींचा दृष्टीकोन इ. चा समावेश होतो. राजकीय स्थिरता ही राष्ट्राचे सामर्थ्य आणि व्यवसायाशी संबंधित विविध गट व दीर्घकालीन प्रकल्पाच्या गुंतवणुकदारांचा आत्मविश्वास दर्शविते. राजकीय पक्षाची विचारसरणी आणि सरकारी अधिकाऱ्यांचा व्यवसाया संबंधीचा दृष्टिकोन सुद्धा व्यवसायावर परिणाम करतो.

भारत लोकशाहीप्रधान राष्ट्र असल्याने भारताच्या राजकीय प्रणालीत विधीमंडळ, शासन आणि न्यायसंस्था या तीन महत्त्वपूर्ण संस्थांचा समावेश होतो.

१. विधीमंडळ :

राजकीय प्रणालीतील विधीमंडळ ही प्रभावशाली संस्था असून विधीमंडळास धोरण निश्चित करणे, कायदा संमत करणे, अंदाजपत्रकास मान्यता देणे आणि कार्यकारी नियंत्रण ठेवणे इ. अधिकार आहेत.

२. शासन :

शासन व्यवसायासंबंधीची धोरणे ठरविते या धोरणांचा व्यवसायाच्या विकासावर परिणाम होतो.

३. न्यायसंस्था :

राजकीय प्रणालीतील न्यायसंस्था ही तिसरी महत्त्वपूर्ण संस्था असून शासनाने करावयाच्या कामाची पद्धत निश्चित करते. तसेच शासन आणि नागरिक यांच्यातील नातेसंबंध स्थिर ठेवण्याचे कार्य करते.

७.३.४. आर्थिक पर्यावरण : (Economic Environment)

व्यवसायाचे अस्तित्व आणि यश पूर्णपणे आर्थिक पर्यावरणावर अवलंबून असते. आर्थिक पर्यावरणाचे, राष्ट्राची आर्थिक स्थिती, आर्थिक धोरणे आणि आर्थिक प्रणाली हे प्रमुख घटक आहेत. तसेच नियोजन, पायाभूत आर्थिक तत्त्वज्ञान, मूलभूत सुविधा, राष्ट्रीय उत्पन्न, अर्थपुरवठा, बचतीचे प्रमाण आणि व्यापार चक्र इ. इतर घटक आहेत.

१) आर्थिक स्थिती :

व्यवसायाच्या आर्थिक स्थितीवर परिणाम करणाऱ्या घटकांचा संच राष्ट्राच्या आर्थिक स्थितीवर अवलंबून असतो. तर राष्ट्राची आर्थिक स्थिती ही राष्ट्राचे स्थूल उत्पन्न (GDP), दरडोई उत्पन्न, भांडवलाची उपलब्धता, विदेश व्यापार वृद्धी आणि भांडवल बाजार इ. वर अवलंबून असते.

२) आर्थिक धोरणे :

शासनाने वेळोवेळी आखलेल्या धोरणांचा व्यवसायाच्या दैनंदिन कामकाजावर परिणाम होतो. म्हणून शासन नेहमी विकासात्मक दृष्टिकोन समोर ठेऊन विदेशी गुंतवणूक धोरण ठरविते.

सामान्यपणे औद्योगिक धोरण, आर्थिक धोरण, विदेशी गुंतवणूक धोरण, कृषी धोरण, शैक्षणिक धोरण, सार्वजनिक खर्च विषयक धोरण आणि आयात-निर्यात धोरण, इ. महत्त्वपूर्ण आर्थिक धोरणे आहेत. प्रत्येक व्यवसायाने शासनाच्या आर्थिक धोरणांनुसार कामकाज करणे व त्यात होणाऱ्या बदलांना प्रतिसाद देणे आवश्यक असते.

३) आर्थिक प्रणाली : (अर्थव्यवस्था)

खाजगी व्यवसायाची व्याप्ती, विस्तारासंबंधीचे धोरण आणि आर्थिक उपक्रमाबाबतचे शासनाने केलेले कायदे हे प्रामुख्याने राष्ट्राच्या आर्थिक प्रणालीवर अवलंबून असतात. भांडवलशाही, समाजवादी आणि मिश्र या प्रमुख आर्थिक प्रणाली आहेत.

अ) भांडवलशाही - या अर्थव्यवस्थेस मुक्त अर्थव्यवस्था म्हणून ही ओळखले जाते. ही आर्थिक प्रणाली व्यक्तीवादावर अधिक भर देते व खाजगी मालकीवर विश्वास ठेवते. उदा. USA

ब) समाजवादी अर्थव्यवस्था -

या अर्थव्यवस्थेत उत्पादनाचे घटक शासनाच्या मालकीचे असतात. तसेच या घटकांचे संघटन आणि व्यवस्थापन सुद्धा सरकारकडूनच केले जाते. या अर्थव्यवस्थेत संपत्तीचे नागरिकांत समान वाटप केले जाते.

क) मिश्र अर्थव्यवस्था -

या अर्थव्यवस्थेत उत्पादनाचे घटक हे शासन आणि खाजगी व्यक्तींच्या संयुक्त मालकीचे असतात. उदा. भारत.

७.३.५ तंत्रज्ञानविषयक पर्यावरण : (Technological Environment)

तंत्रज्ञानविषयक पर्यावरणात उत्पादनाच्या पद्धती आणि तंत्रांचा समावेश होतो. उत्पादनाच्या रचनेवर विविध तंत्रज्ञानविषयक पर्यावरणाचा परिणाम होतो. तंत्रज्ञानामुळेच नागरिक आणि व्यवसायाच्या भविष्यास आकार मिळतो. तंत्रज्ञान हे अधिक वेगाने बदलत असल्याने प्रत्येक व्यवसायाने तंत्रज्ञानात वेळोवेळी होणाऱ्या बदलाचा स्वीकार करण्यासाठी सतर्क राहणे आवश्यक आहे. उत्पादन व सेवा कार्यात नाविन्यता आणण्यासाठी नियमितपणे शास्त्रीय संशोधनासाठी उपक्रमशील राहणे ही आवश्यक आहे. हे लक्षात ठेवले पाहिजे. कारण

आजच्या काळात कोणताही व्यवसाय कालबाह्य तंत्रज्ञानावर टिकवून ठेवणे अशक्य असते.

उदा. डिजिटल इंडिया साठी शासनाने घेतलेला पुढाकार

कृती

● तांत्रिक पर्यावरण :

आपल्या परिसरातील टपाल कार्यालय, बँक आणि इतर कार्यालयास भेट देऊन माहिती तंत्रज्ञानामुळे झालेल्या बदलाची नोंद घ्या.

७.३.६ कायदेशीर पर्यावरण : (Legal Environment)

कोणताही व्यवसाय स्थापन करणे, चालवणे, संवर्धन करणे आणि विस्तार करणे हे देशाच्या कायदेशीर चौकटीतच करावे लागते. म्हणून व्यवसायावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी आणि व्यवसायास दिशा देण्यासाठी अनेक कायदे संमत केले जातात. व्यवसाय करणाऱ्यास दैनंदिन कामकाजाचे निर्णय घेण्यासाठी या विविध कायद्यांचे ज्ञान असणे आवश्यक असते.

व्यवसायावर प्रभाव टाकणारे महत्त्वाचे कायदे खालीलप्रमाणे आहेत.

i) भारतीय करार कायदा, १८७२	- (२०१७)
ii) कर्मचारी नुकसान भरपाई कायदा, १९२३	- (२०१०)
iii) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७	- (२०१६)
iv) प्रमाणित वजने मापे कायदा, १९६९	- (२०१६)
v) ग्राहक संरक्षण कायदा, १९८६	- (२०१८) (प्रस्तावित)
vi) औद्योगिक स्पर्धा कायदा, २००२	
- (कंसातील वर्ष दुरुस्ती किंवा प्रस्तावीत दुरुस्ती दर्शवितात)

कृती

● कायदेविषयक पर्यावरण

तुमच्या भागातील किरकोळ विक्रेत्यास भेट देऊन वस्तू आणि सेवा कर कायदा (GST) आणि प्लॅस्टिक कॅरी बॅग वापरावर आलेल्या बंदीमुळे झालेल्या बदलाची नोंद घ्या.

७.४ नवीन आर्थिक धोरण आणि व्यवसाय :

भारताचे स्वातंत्र्यानंतरचे औद्योगिक विकासाचे धोरण अपयशी ठरल्यानंतर भारत सरकारने २४ जुलै १९९१ रोजी नवीन आर्थिक धोरण स्वीकारले; ज्यात उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरण या त्रिसूत्रीचा समावेश होतो.

● उदारीकरण : Liberalization

औद्योगिक क्षेत्र जेव्हा अनेक समस्यांना तोंड देत होते तेव्हा भारत सरकारने उदारीकरणाचे धोरण स्वीकारले. व्यवसायाचे दैनंदिन कामकाज सुरळीतपणे चालविण्यासाठी औद्योगिक क्षेत्रातील अनावश्यक नियंत्रण व निर्बंध दूर करण्याच्या प्रक्रियेशी उदारीकरणाचा संबंध आहे.

उदारीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्था खुली करण्यात आली तसेच जगाशी मोठ्या प्रमाणावर औद्योगिक संवाद सुरू करण्यात आला. यामुळे विदेशी व्यावसायिकांना भारतीय बाजारपेठेत प्रवेश करणे सोपे झाले आणि स्पर्धाशक्ती व कार्यक्षमतेस प्राधान्य मिळाले.

- **उदारीकरणात पुढील बाबींचा समावेश होतो.**

१. औद्योगिक परवाना पद्धत रद्द करण्यात आली.
२. आयातीवरील निर्बंध आणि आयात करात कपात करण्यात आली.
३. अर्थव्यवस्थेची पुनर्रचना करण्यात आली.
४. कर आकारणीत कपात करण्यात आली.
५. विदेशी विनिमयाची नियंत्रणे कमी करण्यात आली.
६. औद्योगिक आजारपणासंबंधीच्या दृष्टिकोनात बदल करण्यात आला.
७. व्यवसाय उपक्रमाचे प्रमाण ठरविण्याचे स्वातंत्र्य देण्यात आले.
८. विदेशी गुंतवणूकीस आकर्षित केले गेले.
९. वस्तू व सेवेच्या किमती निश्चित करण्याचे स्वातंत्र्य दिले.
१०. प्राथमिक दूरसंचार केंद्र चालविण्यात आले.

उदारीकरणामुळे विकासदर वाढविणे, स्पर्धात्मक किमतीत सहजतेने वस्तू उपलब्ध करणे, परकीय विनिमय साठा वाढविणे, भारतीय चलन मजबूत करणे आणि चांगले औद्योगिक संबंध निर्माण करणे यास मदत झाली.

- **खाजगीकरण (Privatization) :**

आर्थिक उपक्रमातील सार्वजनिक क्षेत्राचा सहभाग कमी करणे म्हणजे खाजगीकरण होय. खाजगीकरणात सरकारी क्षेत्रे खाजगी क्षेत्रास विकली जातात किंवा चालविण्यासाठी दिली जातात.

- **खाजगीकरणाची गरज :**

१. अधिक कार्यक्षमता
२. राजकीय हस्तक्षेप कमी करणे
३. कामगारांच्या समस्या कमी करणे
४. उत्तरदायित्वाची खात्री
५. भांडवल बाजारास शिस्त

- **खाजगीकरणात खालील बाबींचा समावेश होतो :**

१. सार्वजनिक क्षेत्रातील आरक्षित उद्योगांची संख्या कमी करणे आणि निवडक (विशिष्ट) आरक्षित क्षेत्रात स्पर्धेस सुरुवात करणे.
२. व्यवसायातील संसाधने वाढविण्यासाठी आणि सर्वसामान्य जनतेचा सहभाग वाढविण्यासाठी निवडक 'सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगातील' निर्गुंतवणूक करणे.
३. एम.ओ.यू.(सामंजस्य करार) मार्फत कामगिरीमध्ये सुधारणा करणे. (Memorandum of Understanding)

खाजगीकरण हे सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगांच्या पुनर्रचनेचे प्रभावी साधन आहे. कारण खाजगी क्षेत्र हे मुळातच दर्जेदार उत्पादन व सेवेसाठी अधिक स्वयंप्रेरित आणि विश्वसनीय आहे.

● जागतिकीकरण : (Globalization)

माहिती, कल्पना, तंत्रज्ञान, वस्तू आणि सेवा, भांडवल, वित्त आणि व्यक्ती इ. च्या मदतीने जागतिक स्तरावरील आर्थिक आणि सामाजिक एकात्मकता म्हणजे जागतिकीकरण होय.

दुसऱ्या शब्दांत भौगोलिक सीमेशिवाय असलेले तंत्र म्हणजे जागतिकीकरण. जागतिकीकरणात जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या एकात्मिक सुधारणेसाठी सर्व राष्ट्र स्वतंत्रपणे नेतृत्व करतात.

● जागतिकीकरणात खालील बाबींचा समावेश होतो.

१. निर्यातीतील चुका, अडथळे दूर करणे.
२. आयात दरात कपात करणे.
३. आयातीवर कमीत कमी निर्बंध ठेवणे.

● जागतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये :

१. जगात कोठेही व्यवसाय स्थापन करणे व चालविण्याचे स्वातंत्र्य.
२. कोणत्याही देशाकडून वस्तू खरेदी आणि कोणत्याही देशात विक्री.
३. स्थानिक आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारातील अंतर कमी करणे.
४. प्रत्यक्ष विदेशी सहभाग.
५. नवीन तंत्रज्ञान व कल्पनांची जागतिक देवाण-घेवाण

● जागतिकीकरणाचे सकारात्मक परिणाम :

१. व्यापारात जागतिक करार.
२. बाजार आणि आर्थिक धोरणांचा संपूर्ण जगभर प्रसार.
३. भौगोलिक सीमांची बंधने कमी होऊन “जागतिक गाव” निर्मिती.
४. ग्राहकांचा संबंध हा फक्त वस्तूचा दर्जा, किंमत, स्वरूप इ.शी संबंधित राहिला.
५. जागतिकीकरणामुळे आर्थिकदृष्ट्या पर्यावरण निर्मिती
६. उत्पादन व सेवा क्षेत्राच्या खाजगीकरणाचा कल वाढला.

७.५ उद्योग आणि व्यवसायांवरील बदलत्या आर्थिक धोरणांचा परिणाम

१. व्यवसायाच्या स्पर्धा शक्तीत वाढ.
२. अधिक मागणी असलेले ग्राहक.
३. तंत्रज्ञान विषयक पर्यावरणात आमुलाग्र बदल.
४. बदलाची गरज.
५. विकसनशील मानव संसाधनाची गरज.
६. ग्राहकाभिमुख बाजारपेठ.
७. शासकीय अर्थसहाय्यात कपात.
८. व्यवसायात टिकून राहण्यासाठी कठीण परिश्रम करण्याची गरज.
९. विविध क्षेत्रातील कौशल्ये आवश्यक.

व्यावसायिक पर्यावरण, व्यवसायाबाहेरील शक्ती, घटक आणि संस्था जे व्यवसायाच्या नियंत्रणाबाहेरील आहेत परंतु व्यवसायाच्या कामकाजावर परिणाम करतात असे घटक सूचित करते.

बायर्ड ओ. व्हिलर -

व्यवसायावर आणि व्यवसायाच्या कामकाजावर परिणाम करणारे सर्व बाह्य घटक म्हणजे व्यावसायिक पर्यावरण व्यावसायिक पर्यावरणाचे महत्व :

१. संधी आणि धोक्यांची पूर्वसूचना समजते
२. व्यवसायाचे सामर्थ्य आणि कमजोरी ओळखते
३. सतत शिक्षण मिळते
४. व्यवसायाची प्रतिमा निर्माण करणे
५. स्पर्धेत टिकून राहणे
६. व्यवसाय विस्तारास दिशा

व्यावसायिक पर्यावरणाचे पैलू :

● **नैसर्गिक पर्यावरण** - नैसर्गिक पर्यावरणात हवामान, खनिजे, मृदा, भूमी, नदी-समुद्र, नैसर्गिक संसाधने इ. घटकांचा समावेश होतो. जे व्यवसायाच्या कामकाजावर परिणाम करतात.

● **सामाजिक पर्यावरण** - सामाजिक पर्यावरणात समाज रचना आणि सामाजिक संस्कृतीचा समावेश होतो. समाज रचना ही व्यवसाय, शिक्षण, उत्पन्न स्तर, सामाजिक दर्जा, राहणीमानासंबंधीचा दृष्टीकोन तसेच सामाजाचा व्यवसाया संबंधीचा दृष्टीकोन इ. वर अवलंबून असते.

तर सामाजिक संस्कृती ही सामाजिक रीती-रिवाज, मूल्ये, नैतिकता, विश्वास (श्रद्धा), दारिद्र्य, साक्षरता इ. घटकांवर अवलंबून असते.

● **राजकीय पर्यावरण** - राजकीय पर्यावरणात शासनाचा दृष्टीकोन, राष्ट्रातील स्थैर्य व शांतता, सत्ताधारी पक्षाची विचारसरणी इ. चा समावेश होतो.

विधीमंडळ, शासन आणि न्यायसंस्था हे राजकीय पर्यावरणाचे मुख्य घटक आहेत.

● **आर्थिक पर्यावरण** - आर्थिक पर्यावरणात आर्थिक स्थिती, आर्थिक धोरणे आणि अर्थव्यवस्था या घटकांचा समावेश होतो. याशिवाय पायाभूत सुविधा, राष्ट्रीय उत्पन्न, अर्थ पुरवठा, बचतीचे प्रमाण आणि व्यापार चक्र इ. घटकांचा समावेश होतो.

● **तांत्रिक पर्यावरण** - तांत्रिक पर्यावरणात उत्पादनांसाठी वापरलेले तंत्रज्ञान व पद्धती यांचा समावेश होतो.

● **कायदेविषयक पर्यावरण** - कायदेशीर पर्यावरणात शासनाने संमत केलेले विविध कायदे आणि न्यायालयीन निर्णय (आदेश) इ. चा समावेश होतो.

● **नवीन आर्थिक धोरण** -

● **उदारीकरण** - उदारीकरण ही व्यवसाय सुरळीतपणे चालविण्यासाठी व्यवसायावरील अनावश्यक नियंत्रण व बंधने काढून टाकण्याची प्रक्रिया आहे.

उदारीकरणामुळे भारतीय अर्थव्यवस्था खुली होऊन जागतिक अर्थव्यवस्थेशी जोडणे शक्य झाले.

- **खाजगीकरण** - खाजगीकरण ही औद्योगिक क्षेत्रातील खाजगी क्षेत्राच्या सहभागाद्वारे सार्वजनिक क्षेत्राचा सहभाग कमी करण्याची प्रक्रिया आहे.

खाजगीकरण हे सार्वजनिक क्षेत्राची पूर्णरचना व सुधारणा करण्याचे प्रभावी साधन मानले जाते.

- **जागतिकीकरण** - जागतिकीकरण म्हणजे माहिती, कल्पना, तंत्रज्ञान, वस्तू, सेवा, भांडवल आणि व्यक्ती इ. च्या साहाय्याने अर्थव्यवस्था व समाज एकत्रीकरण होय.

- **शासनाच्या बदलत्या धोरणाचा उद्द्योग व व्यवसायावरील परिणाम** -

१. व्यवसायाच्या स्पर्धाशक्तीत वाढ
२. अधिक मागणी असलेले ग्राहक.
३. तंत्रज्ञानविषयक पर्यावरणात आमुलाग्र बदल
४. बदलाची गरज.
५. विकसनशील मानव संसाधनाची गरज
६. ग्राहकाभिमुख बाजारपेठ
७. शासकीय अर्थसहायात कपात
८. व्यवसायात टिकून राहण्यासाठी कठीण परिश्रम करण्याची गरज
९. विविध क्षेत्रातील कौशल्ये आवश्यक

- **व्यावसायिक संधी** - १) वित्तीय सल्लागार २) कायदेविषयक सल्लागार ३) कर सल्लागार ४) तंत्रज्ञ ५) कंप्युटर ऑपरेटर (डाटा, टॅली, प्रोग्रामिंग, ऑफिस, ऑटोमेशन) ६) आपत्ती व्यवस्थापन ७) फॅशन डिझायनर ८) जी. एस्. टी. तज्ज्ञ

संदर्भ सूची

□ References Books :

- 1) Text book 'Organization of Commerce and Management' of 12th Commerce - Maharashtra State Board of Secondary and Higher Secondary Education, Pune-411044.
- 2) 'Essentials of Business Environment' K. Aswathppa - Himalaya Publishing House.
- 3) 'Business Environment and Entrepreneurship' - Institute of Company Secretaries of India.
- 4) 'Business Environment' Dr. Karam Pal
- 5) 'New Economic Reforms' - Prof. Anjila Gupta, IJRE, IT, and Social science, Volume 6 Issue 01 January 2016
- 6) 'Impact of changing Socio-Economic Environment on Business in India' - M.Gayathri, SSRG IJ of Economic and Management Studies - April 2017

स्वाध्याय

प्र.१ला अ) रिकाम्या जागी योग्य पर्याय निवडून विधाने पुन्हा लिहा.

१. व्यावसायिक पर्यावरण----- वर प्रचंड परिणाम करतात.
अ) व्यवसाय ब) शासन क) समाज
२. नवीन औद्योगिक धोरण ----- मध्ये अंमलात आले.
अ) १९४७ ब) १९५१ क) १९९१
३. सत्ताधारी शासन बदलणे हा ----- पर्यावरणाचा भाग आहे.
अ) राजकीय ब) तंत्रज्ञान विषयक क) आर्थिक
४. साक्षरतेचे प्रमाण हा ----- पर्यावरणाचा घटक आहे.
अ) सामाजिक ब) कायदेविषयक क) राजकीय
५. खाजगीकरणात ----- क्षेत्राची भूमिका कमी करण्याची अंमलबजावणी केली जाते.
अ) सार्वजनिक ब) खाजगी क) विदेशी
६. जागतिकीकरण हे ----- बाजारपेठेशी संबंधित असते.
अ) जागतिक ब) स्थानिक क) ग्रामीण
७. ----- म्हणजे राष्ट्राची अर्थव्यवस्था जागतिक अर्थव्यवस्थेशी जोडणे.
अ) जागतिकीकरण ब) खाजगीकरण क) उदारीकरण
८. पर्यावरणासंबंधीची जागरूकता ----- इशारा दर्शविते.
अ) धोक्याचा ब) सजगतेचा क) साधारण

ब) १. योग्य जोड्या जुळवा.

गट 'अ'	गट 'ब'
अ) जागतिकीकरण	१. नफ्याचा हेतू
ब) खाजगीकरण	२. २००६
क) उदारीकरण	३. सीमा मुक्त अर्थव्यवस्था
ड) नवीन अर्थिक धोरण	४. सेवा हेतू
ई) सामाजिक पर्यावरण	५. अंतर्गत घटक
	६. निर्गुतवणूक
	७. सामाजिक मूल्ये
	८) १९९१
	९) परवाना पद्धत रद्द करणे
	१०) GATT

गट 'अ'	गट 'ब'
अ) अंतर्गत पर्यावरण	१) कायद्याचे ज्ञान
ब) राजकीय पर्यावरण	२) करविषयक धोरण
क) कायदेशीर पर्यावरण	३) तंत्रज्ञान
ड) आर्थिक पर्यावरण	४) परंपरा
	५) जागतिक व्यापार संघटना (W.T.O)
	६) व्यवसायाद्वारे नियंत्रण
	७) अधिक किंमत
	८) राजकीय पक्षाची विचारसरणी

क) योग्य शब्द, शब्दसमूह, संज्ञा लिहा.

- १) व्यावसायिक पर्यावरणातील व्यवसायाच्या नियंत्रणाबाहेरील घटक
- २) परंपरा, मूल्ये, सामाजिककल इ. घटकांचा समावेश असलेले पर्यावरण
- ३) सार्वजनिक क्षेत्राची मालकी खाजगी क्षेत्राकडे हस्तांतरीत करण्याची प्रक्रिया
- ४) सीमा विरहीत विश्व ज्यात वस्तू, सेवा, माहिती, भांडवल आणि मनुष्यबळ इ. चा मुक्त प्रवेश

ड) चूक की बरोबर ते लिहा.

- १) व्यवसायाच्या बाह्य पर्यावरणाचे घटक नियंत्रित करणे शक्य आहे.
- २) व्यवसाय हे पर्यावरणाच्या विविध घटकांचे फळ आहे.
- ३) व्यवसाय आणि पर्यावरण हे अविभाज्य घटक आहेत.
- ४) भारतीय अर्थव्यवस्थेला जागतिकरणाचा फायदा होत नाही.
- ५) नवीन आर्थिक धोरण उदारमतवादी आर्थिक धोरणास चालना देते.
- ६) खाजगीकरणाचे भारतीय अर्थव्यवस्थेस फायदे होत नाहीत.
- ७) व्यवसायात व्यावसायिक पर्यावरणाच्या घटकाकडे लक्ष देण्याची गरज नसते.

इ) खालील विधाने पूर्ण करा.

१. सामान्यपणे व्यावसायिक पर्यावरण संकल्पना शी संबंधित आहे.
२. व्यवसायास, आव्हानावर यशस्वी मात करण्यासाठी ची मदत होते.
३. भौगोलिक आणि पर्यावरणीय घटकांचा पर्यावरणात समावेश होतो.
४. साक्षरता हा पर्यावरणाचा महत्त्वाचा भाग आहे.
५. राष्ट्रातील स्थैर्य आणि शांतता इ. चा पर्यावरणात समावेश होतो.
६. भारतीय राजकीय प्रणालीत..... महत्त्वपूर्ण संस्था आहेत.
७. म्हणजे शासनाचा सार्वजनिक क्षेत्रातील मर्यादित सहभाग होय.

८. अर्थव्यवस्था आणि समाज यांचे जागतिक स्तरावर एकात्मिकरण म्हणजेहोय.

फ) कंसातील अचूक पर्याय निवडा.

१. व्यावसायिक पर्यावरणाच्या घटकांचे किती प्रकारात वर्गीकरण केले जाते.(दोन/तीन/चार)
२. व्यावसायिक पर्यावरणाच्या कोणत्या घटकांवर नियंत्रण ठेवणे शक्य असते.(अंतर्गत/बाह्य)
३. व्यवसायाचे आर्थिक धोरण कोण ठरवते.(शासन/नागरिक/व्यावसायिक)
४. मुक्त अर्थव्यवस्था म्हणून कोणती अर्थव्यवस्था ओळखली जाते.(साम्यवादी/मिश्र/भांडवलशाही)

ग) खालील वाक्यातील अधोरेखित शब्द दुरुस्त करून वाक्य पुन्हा लिहा.

१. व्यावसायिक पर्यावरणाच्या बाह्य घटकांवर नियंत्रण ठेवणे शक्य आहे.
२. व्यावसायिक पर्यावरणाचे अंतर्गत घटक नियंत्रणा बाहेरचे असतात.
३. नैसर्गिक संसाधने राजकीय पर्यावरणाशी संबंधित असतात.
४. जागतिक खेडे/गाव या संकल्पनेसाठी खाजगीकरण मदत करते.

ई) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

१. अंतर्गत पर्यावरणात कोणकोणत्या घटकांचा समावेश होतो?
२. विधिमंडळास कोणकोणते अधिकार असतात?
३. राष्ट्राची आर्थिक स्थिती कोणत्या घटकावर अवलंबून असते?
४. साम्यवादी अर्थव्यवस्थेत उत्पादन साधनांची मालकी कोणाकडे असते?
५. उत्पादनासाठी वापरलेले तंत्र व पद्धतींचा कोणत्या पर्यावरणात समावेश होतो?
६. भारत सरकारने नवीन आर्थिक धोरण केव्हा सुरू केले?
७. उद्योगातील राजकीय हस्तक्षेप कमी करण्यासाठी कशाचा फायदा होतो?
८. सीमा रहित जग कशामुळे शक्य होते?

प्र.२रा संज्ञा/संकल्पना स्पष्ट करा.

१. व्यावसायिक पर्यावरण
२. उदारीकरण
३. खाजगीकरण
४. जागतिकीकरण
५. सामाजिक पर्यावरण
६. आर्थिक पर्यावरण
७. राजकीय पर्यावरण
८. अंतर्गत पर्यावरण

प्र.३रा खालील घटना/परिस्थितीचा अभ्यास करून आपले मत लिहा.

१. न्यायालयाने प्लॅस्टिक कॅरीबॅगवर बंदी घालण्याचा निर्णय घेतला.

कारण : १) प्लॅस्टिक कॅरीबॅगमुळे सर्वसामान्यांच्या आरोग्यावर परिणाम करणाऱ्या पर्यावरणीय समस्या निर्माण करतात.

२) समाजसुद्धा आरोग्यदायी आयुष्यासंबंधी अधिक जागृत झाला आहे.

म्हणून शासनाने ताग (ज्यूट) उद्योगास चालना देण्यासाठी आर्थिक अनुदान देण्याचा निर्णय घेतला.

१) पॉलिथिन पिशव्यांवर कोर्टाने का बंदी घातली आहे?

२) व्यावसायिक पर्यावरणाचा पैलू ओळखा.

३) जूट उद्योगाला चालना देण्यासाठी सरकार कसे प्रयत्न करते?

२. अँकर कंपनीने ट्यूब लाईट बनविण्याच्या विभागाचा संशोधन आणि विकासा वरील खर्चात उल्लेखनीय वाढ करून अशा तंत्रज्ञानाचा शोध लावला, ज्यामुळे पूर्वीच्या ट्यूबपेक्षा २० पटीने अधिक प्रकाश देऊन तुलनेने अधिक दर्जेदार ट्यूब बनविणे शक्य झाले. परिणामी अँकर कंपनीच्या नफ्यात वाढ होऊन विस्तारही झाला.

१) नवीन तंत्रज्ञानाविषयी कंपनीला कसे कळाले?

२) व्यावसायिक पर्यावरणाचा घटक ओळखा.

३) व्यवसायाच्या वातावरणाचा विचार केल्याचा काय परिणाम झाला?

३. राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय उत्पादकांनी भारतात उत्पादन करावे म्हणून भारत सरकारने पुढाकार घेऊन उत्पादकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी मेक इन इंडिया योजना सुरू केली ही योजना रोजगार निर्मिती आणि कौशल्य विकासासाठी देशातील पंचवीस क्षेत्रावर भर देते.

यासाठी पुढाकार घेऊन विविध क्षेत्रात आणि संकेतस्थळावर माहितीपत्रके उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत. ही योजना उत्पादनाचा दर्जा सुधारणे व उत्पादनाचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम कमी करणे या उद्देशाने सुरू करण्यात आली आहे. तसेच या योजनेद्वारे विदेशी गुंतवणूकदारांना आकर्षित करण्यासाठी प्रयत्न केले जातात.

i) कौशल्य विकासासाठी भारत सरकारने सुरू केलेल्या उपक्रमाचे नाव लिहा.

ii) व्यावसायिक पर्यावरणाचा एक पैलू सांगा.

iii) पुढाकारातील कोणताही एक फायदा सांगा.

प्र.४था फरक स्पष्ट करा.

१. सामाजिक पर्यावरण आणि आर्थिक पर्यावरण

२. राजकीय पर्यावरण आणि कायदेशीर पर्यावरण

३. उदारीकरण आणि खाजगीकरण

४. जागतिकीकरण आणि उदारीकरण

५. खाजगीकरण आणि जागतिकीकरण

प्र.५वा खालील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा.

१. सामाजिक पर्यावरणाचे कोणतेही चार घटक सांगा.

२. आर्थिक पर्यावरणाचे कोणतेही दोन घटक सांगा.

३. जागतिकीकरणाची कोणतीही चार वैशिष्ट्ये सांगा.
४. खाजगीकरणाची गरज कोणत्याही चार मुद्द्यांद्वारे स्पष्ट करा.

प्र.६वा खालील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

- १) बाह्य पर्यावरणाच्या घटकावर व्यवसायाचे नियंत्रण नसते.
- २) व्यवसायाने समाजातील बदलासंबंधी जागरूक असावे लागते.
- ३) राजकीय स्थिरता, व्यवसायाशी संबंधित घटकात आत्मविश्वास वाढविते.
- ४) आर्थिक पर्यावरण व्यवसायावर प्रत्यक्ष परिणाम करते.
- ५) सामाजिक कल, प्रवाह व्यवसायास संधी उपलब्ध करून देतात.
- ६) यशस्वी व्यवसायासाठी कायदा व नियंत्रणाचे पुरेसे ज्ञान आवश्यक असते.

प्र.७वा खालील प्रश्न सोडवा.

- १) व्यावसायिक पर्यावरणाचे महत्त्व
- २) सामाजिक पर्यावरण
- ३) आर्थिक पर्यावरण
- ४) राजकीय पर्यावरण
- ५) नवीन आर्थिक धोरणाचे उद्योग-व्यवसायावरील परिणाम.

प्र.८वा खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

- १) व्यावसायिक पर्यावरण म्हणजे काय? व्यावसायिक पर्यावरणाचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- २) नवीन आर्थिक धोरण सविस्तरपणे स्पष्ट करा.

